

törvényjavaslat („Liechtensteinerin beleiben”) elfogadásával örizhették meg a nők öröklött hovatartozásukat, illetve ezután kaphatták vissza a nők külföldiekkel való házasságkötés miatt elvesztett állampolgárságukat.

A külföldi illetőségű nők, akik liechtensteini férfival házasodnak össze, egy bizonyos türelmi idő letelte után megkapták a liechtensteini állampolgárságot. Egyszerűsített eljárás keretében válhatnak liechtensteinivé azok a külföldiek, akik már régóta a fejedelemségben élnek, illetve azok a gyerekek, akik külföldi állampolgárságú szülők gyermekeként a fejedelemség területén születtek.

Eltérő irányzatok

A könyv felidézi az évekig tartó vitákat a honosítás, illetve az állampolgárság megvonásának gyakorlatáról. A külföldi munkaerővel való bánásmód vizsgálatát kiterjeszti az olasz idénymunkásoktól a munkaerőpiacon keresett szakemberekig, és foglalkozik a menedékjog-kérők különböző hullámaival is, akik Liechtensteinben ideiglenesen vagy véglegesen otthonra találtak. Anélkül, hogy bárkit hibáztatna, Martina Sochin D’Elia tükröt tart a liechtensteini társadalom elé, amikor az olasz vendégmunkásokról ír, különösen az időnként elviselhetetlen munka- és lakáskörülményeikről, vagy az országból enyhe vétségek miatti kiutasításról. Ebből a környezetből ered a könyv címe is, egy olvasói levélből idézett mondat: „Mein Gott, man hat es doch hier mit Menschen zu tun und nicht mit einem Stück Vieh!”, azaz magyarra fordítva: „Istenem, hiszen itt mégiscsak emberekről van szó, nem hasonállatokról!”

Érzelmileg másként viszonyultak és viszonyulnak a liechtensteinek a menekültekhez is. A szerző felvázolja a magyar és csehszlovák menekültek integrációját, akiket meleg szívvel fogadtak Liechtensteinben, miután elmenekültek a kommunizmus elől, míg az indokínai Boat People¹ esetében már voltak bizonyos fenntartások. A menekültek váratlan áradata az egykori Jugoszlávia utódállamaiból komoly kihívás elé állította a hatóságokat és konfliktushoz vezetett a beilleszkedést támogató politika és azon cél között, hogy a háború viharai elől menekülők

számára csak ideiglenesen nyújtsanak menedéket. Eltérő módon reagált a lakosság és a hatóságok a Chiléből és Tibetből érkező menekültekre is, ami arra utal, hogy még számos lépésre van szükség egy mindenre kiterjedő liechtensteini menedékjog-politikához.

A jelenlegi vitához a megszorító bevándorlási rendelkezések gazdasági helyzet által megkövetelt lazításáról kétségtelenül értékes alapul szolgál a második világháború utáni korszak migrációs és menekültügyi politikájának feldolgozása – még ha más nézőpontból is.

(*Neue Zürcher Zeitung*)

-
- 1 Boat people (a. m.: *csónakban érkezett emberek*): eredetileg a főleg dél-vietnami, ill. laoszi és kambodzsai menekültek, akik bárkákon, csónakokon hagyták el országukat a vietnami háború vége után a kommunisták elől menekülve. Napjainkban a boat people terminust általános értelemben, kiindulási országtól függetlenül használják mindazokra a menekültekre, illegális bevándorlókra stb., akik gyakran túlzásfölt és siralmas állapotban levő hajókon, nyomorúságos lélekvesztőkön próbálnak a tengeren keresztül egy másik országba átjutni.

Hugh Eakin

Lesz-e valaha változás Szaúd-Arábiában?

On Saudi Arabia: Its People, Past, Religion, Fault Lines—and Future by Karen Elliott House. (Knopf, 308 oldal)

Saudi Arabia on the Edge: The Uncertain Future of an American Ally by Thomas W. Lippman. (Potomac, 307 oldal)

Politics and Society in Saudi Arabia: The Crucial Years of Development, 1960–1982 by Sarah Yizraeli. (Columbia University Press, 336 oldal)

„Különös hely ez a Dzsidda. Senki sem tudja még a felét sem annak, mi folyik itt.”

(Hilary Mantel: Nyolc hónap a Ghazzah Streeten¹)

-
- 1 Hilary Mantel: *Eight Months on Ghazzah Street*.

1.

2011. szeptember 25-én Szaúd-Arábia korosodó uralkodója, Abdullah király figyelemre méltó beszédet tartott az ország formális képviselői szerve, a Konzultatív Tanács (Madzslisz al-Súra) előtt Rijádban. 2013-tól kezdve, ígérte a király, a nőknek is engedélyezik, hogy tisztséget vállaljanak a 150 tagból álló testületben, 2015-től kezdődően pedig szavazhatnak és jelölhetnek magukat a helyhatósági választásokon is.

A legtöbb külső megfigyelő számára alig-alig jelentenek valamit a szaúdi király szavai. 2011-ben felkelések törtek ki és döntöttek meg autokratikus rezsimeket a Közép-Keleten; s még a Szaúd-Arábiához hasonló királyságok, mint pl. Marokkó és Jordánia is módosították vagy megváltoztatták alkotmányaikat, hogy bizonyítsák, a jövőben elszámoltathatóbbak lesznek. A szaúdi király beszéde ellenben nem ruházta fel új jogkörökkel a Madzslisz al-Súrát, egy nem választott tagokból álló testületet, melynek csak korlátozott, tanácskozási jogköre van, a szaúdiak pedig kevés érdeklődést mutattak a nagyrészt formális szerepet játszó helyi tanácsok iránt, melyekbe a tagoknak csak a fele jut be választás útján. Ráadásul Abdullah újításai csak a jövőben lépnének életbe: a 2011-es helyhatósági választásokon, amelyeket néhány nappal a beszéd után tartottak, ahogy korábban is, csak férfiak indulhattak és szavazhattak.

Mégis, egy olyan országban, melynek egyetlen írott statútuma a Koránt jelöli meg alapvető jogforrásként, és amelyben a nőknek nemhogy szavazati joga nincs, hanem szinte teljesen jogfosztottak, a bejelentést sokan forradalmi jelentőségűnek tekintették. Haladó szaúdiak és női aktivisták is „történelminek” nevezték a döntést, s további példáját látták benne annak, hogy közel kilencvenéves uralkodójuk egy „reformer”. A maguk részéről a kormány tagjai sietve igyekeztek biztosítani az ország nagy hatalmú *ulem*áját – a vallási vezetést, ami állhatatosan kitart a Hanbali iszlám nyugaton vahabizmusként ismert puritán ága mellett –, hogy a Súra új női tagjai nem keverednek majd a férfikkal. Mindennek ellenére prominens szaúdi papok megjegyezték, hogy a dekrétum nem

rendelkezik vallási támogatással, két nappal később pedig, mintha csak őket igazolná, Dzsidda városának egyik bírósága tíz korbácsütéssel büntetett egy nőt azért, mert autót vezetett...

A király forradalmi beszéde tehát a status quo megőrzésére irányuló ügyes manőver volt. Egyrészt az uralkodó megbékítette a leginkább jogfosztott csoportok egyikét – a tanult szaúdi nőket – és nyíltan elismerte, hogy az ország politikai intézményeinek fejlődnie kell. Másrészt, a bejelentés után a szaúdi rendszer alig valamivel lett demokratikusabb, mint azelőtt volt, a vallási vezetők haragjának felkeltésével pedig sikeresen kiélezte az ellentéteket a monarchiára legnagyobb veszélyt jelentő két csoport – a liberálisok és az iszlamisták – között. „Valójában semmi sem változott”, mondta Mohammad bin Fahad al-Qahtani, közgazdászprofesszor és emberi jogi aktivista Rijádban 2011 májusában. (Néhány héttel azután, hogy beszéltem vele, al-Qahtanit bíróság elé állították azért, mert engedély nélkül létrehozott egy emberi jogi szervezetet, és öt évig terjedő börtönbüntetéssel fenyegetik.)

Ugyanezt el lehetne mondani a szaúdi külpolitikáról is. A térség országain végigsöprő forradalmi hullámmal kapcsolatban elmondható, hogy a király bizonyos fokú támogatást mutatott a más országokban zajló felkelésekkel kapcsolatban, kezdve a szíriai lázadók felfegyverzésétől az új egyiptomi iszlamista vezetéssel való kibékülésig. Ám az egyetlen közvetlen intervencióra Szaúd-Arábia részéről a szomszédos Bahreinben került sor, ahová 2011 márciusában egy szaúdi vezetésű alakulatot küldtek, hogy elfojtsa egy felkelést és támogassa a bahreini uralkodót. Rijád az Öböl-menti Együttműködési Tanácsban (Gulf Cooperation Council), az autokratikus perzsa-öbölbeli államok szövetségében is latba vetette befolyását, hogy támogatást nyújtsanak Marokkó és Jordánia szorongatott helyzetben levő királyi házái számára. A Fehér Ház minderre semmit sem reagált. Az Egyesült Államok kereskedelme – főleg az olajimportnak és a fegyverexportnak köszönhetően – jelentősebb mértékű Szaúd-Arábiával, mint a Közép-Kelet bármely más államával, beleértve Izraelt

is, a jemeni terrorizmusellenes erőfeszítések tekintetében pedig nagymértékben függ a szaúdiakkal való szoros katonai együttműködéstől.

Valóban kevés jel utal arra, hogy a szaúdi uralkodó akárcsak fontolgatná is a komoly reformokat. A közelmúltban az ország több részébe is volt alkalmam ellátogatni. Beszéltem egyetemi oktatókkal, újságírókkal, a síita kisebbség tagjaival, és fiatal bloggerekkel, illetve papokkal és kormánytisztviselőkkel is, és sokan közülük nyíltan bírálták a kormányt. Egy újságíró például, aki a közszolgálati médiának dolgozott, alig néhány perccel megismerkedésünk után azt mondta: „Alig várom, hogy ez a rendszer összeomljon!” De szinte egyetlen sem akadt közöttük, aki úgy gondolta volna, hogy ez az összeomlás a közelebbi jövőben megtörténhet. Megkérdeztem egy prominens nőjogi aktivistát, hogy miért szorgalmaznak többen egy átfogó, írott alkotmányt – egy olyan, mérsékelt reformot, amely szilárdabb jogi keretet biztosíthatna a további Ál Szaúd-uralomnak, és amiről már egyébként is folytak nyilvános viták a szeptember 11-ei terrortámadások utáni rövid, szabadabb időszak alatt. „Már senki sem beszél erről – válaszolta. – Az alkotmányos monarchia összes támogatója börtönben van.”

Az egyike annak a számos rejtélynek, amely a Szaúd-Arábiát 1953 óta – azóta az év óta, amelyben apjuk, Abdel-Aziz, az ország újraalapítója meghalt – uraló testvérek egyre öregező csoportjához kötődik az, hogyan kerülik el folyamatosan a változás erőit. Bár Szaúd-Arábia gyakorolja az ellenőrzést a világ legnagyobb kőolaj- és földgáztartalékai fölött, a gyors népességnövekedés évtizedei az egy főre eső bevételt töredékére csökkentették annak, amit jelenleg a kisebb perzsa-öbölbeli szomszédok is felmutatnak. Még Bahrein népe is jómódúbb, pedig országukban alig van olaj és 2011 eleje óta ráadásul komoly zavargásokra is sor került. Az utóbbi húsz év alatt közel kétszeresére, 28 millióra nőtt népesség, melybe beletartozik több mint 8 millió regisztrált külföldi vendégmunkás is (közülük sokan kétkezi munkások vagy háztartási alkalmazottak). További kétféle millió főre tehető az illegális bevándorlók száma,

akik (mekkai zarándoklatra szóló) ún. Hadz-vízumokkal utaznak be az országba, vagy a nem túl szigorúan őrzött jemeni határon keresztül jutnak Szaúd-Arábiába.

Mivel az ország lakosságának háromnegyede 30 évesnél fiatalabb, Szaúd-Arábia is szembesül azokkal a társadalmi problémákkal, amelyekkel Egyiptom és Jemen is küzd. Egyes becslések szerint a 20 és 24 év közötti szaúdiak közel 40%-a munkanélküli, a történelem pedig már bizonyította mennyire nagy a veszélye annak, hogy a céltalan fiatalok a radikalizmus szolgálatába szegődjenek. Az ország lakáshiánytól és tartós inflációtól szenved, Rijád és Dzsidda külvárosaiban pedig a szegénység, a drogok és az utcai erőszakos bűncselekmények okoznak gondokat – ám ezek olyan problémák, amelyek létezését tagadják a Két Szent Mecset Országában.

Mindennek tetejébe úgy tűnik, hogy Szaúd-Arábia többel is rendelkezik azok közül a tulajdonságok közül, amelyek a szomszédos országokban kiterjedt felkelésekhez vezettek. Ott van még a makacs és jól szervezett síita kisebbség Szaúd-Arábia Keleti Tartományában (al-Mintaka as-Sarkijja), akik 2011 eleje óta egy sor utcai demonstrációban részt vettek.² A fiatal férfiak és nők az ország minden részéből kivételesen szoros kapcsolatban állnak egymással az internet jóvoltából: a régióban csak Egyiptomban nagyobb a Facebook-felhasználók száma; a Twitter és a YouTube felhasználóinak aránya pedig ma már nagyobb Szaúd-Arábiában, mint a világ legtöbb más országában. Ez megkönnyítette azt is, hogy leleplezzék a királyi család tagjai állítólagos korruptségét, amint azt a „Mujtahidd”³ nicknevű, nyilvánvalóan belső információforrásokkal rendelkező névtelen Twitter-felhasználó teszi, akinek időközben már 800 ezer követője van a világhálón.

Főleg az ország fiatal népességével összevetve, az Ál Szaúd-dinasztia gyakran túlkoros-

2 A síita felkelés teljes leírása megtalálható Toby Matthiesen könyvében: *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn't* (Stanford University Press, 2013).

3 A *mudztahid* szó jelentése egyébként iszlám jogtudós, önálló jogi véleményalkotásra jogosult jogértelmező.

nak tűnik. Bár csak hét éve viseli a koronát, Abdulláh király, koronázása előtt huszonhárom évig volt koronaherceg, és közel fél évszázadon át a Nemzeti Gárda parancsnoka. Az uralkodó egészségi állapota az utóbbi időben erősen megromlott; egészségügyi célból tett látogatásai az Egyesült Államokba gyakran ugyanakkora érdeklődést váltanak ki, mint államfőként tett hivatalos utazásai. Mindemellett Szaúd-Arábia sajtóságos trónöröklési rendjének köszönhetően kicsi a valószínűsége annak, hogy a közelebbi jövőben egy karizmatikus fiatal reformer kerül a trónra. A jelenlegi uralkodó fiatalabb testvérei – az alapító király (több mint húsz feleségétől született) 37, még életben levő fia – közül jelöl ki egy utódot, azaz koronaherceget, mielőtt a monarchia irányítása a harmadik nemzedékre szállna, melynek tagjai közül sokan már középkorúak.

2006-ban Abdulláh király a trónutódlási döntések szentesítésére egy királyi tanácsot hozott létre, amelynek tagjai az idősebb hercegek. Ez is olyan lépés volt, amit látszólag szintén a konzervatívizmus megerősítésére szolgált. 2011-ben Abdulláh két egymást követő koronahercege is meghalt; egyikük hetvenes éveinek végén, a másik nyolcvanas éveinek közepén járt. Szalmán herceg – a jelenlegi koronaherceg, Abdulláh féltestvére – viszonylag fiatal a maga 76 évével. Napjainkban egyébként mintegy hétezer herceg van az egyre gyarapodó királyi családban, akiknek mindegyike kap valamekkora részt a lehető legtökéletesebben kezelt nemzeti költségvetésből.

Ilyen kihívásokkal szembesülve vajon túlélhet-e az Egyesült Államok által támogatott rendszer? A kérdésre két most megjelent kötet is választ ad, még hozzá drámaian különböző választ. Mindkét könyv az Arab Tavasz óta eltelt időben íródott, s mindkettő szerzője egykori amerikai újságíró. Karen Elliott House, a *The Wall Street Journal* korábbi vezető szerkesztője egy olyan országot lát, amelynek népe „forrong” az elégedetlenségtől, a vezetése pedig a Szovjetunió utolsó vezetőire emlékezteti. *On Saudi Arabia: Its People, Past, Religion, Fault Lines—and Future* című könyvében lehetségesnek tart egy potenciális „összeomlást”, amikor a korona a harmadik generációra száll.

Bár nagyrészt ugyanazt a területet vizsgálja, Thomas W. Lippman, a *Washington Post* korábbi tudósítója, aki már több mint három évtizede jár rendszeresen Szaúd-Arábia, úgy véli, hogy „alig van rá bizonyíték, hogy a szaúdi népesség jelentős része le akarná váltani a rezsimet.” *Saudi Arabia on the Edge* című könyvben meglepően alkalmazkodóképesnek és készpénzzel kivételesen jól állónak tartja a szaúdi monarchiát. „[...] a külvilág feltételezheti, hogy a Szaúd-ház fennmarad – írja Lippman – feltéve, ha az olajbevételek továbbra is befolyznak a kincstárába.”

2.

Az országról a külvilágban élő sivatagi képpel ellentétben Szaúd-Arábia nagymértékben urbanizálódott ország, ahol az öt nagy városi területen – Rijád az ország közepén, Dzsidda, Mekka és Medina nyugaton, illetve Dammam a Perzsai-öbölnél – él az ország lakosságának kétharmada. Rijád, a szaúdi főváros látképét, irodaházak, bevásárlóközpontok és drága terepjárókkal zsúfolt főútvonalak uralják, s könnyen előfordulhat, hogy nem vesszük észre a Nagy Mecsetet, ha kifejezetten nem keressük azt. A gazdagabb kerületek teli vannak amerikai gyorsétteremláncok üzleteivel, brit nagyáruházakkal és francia hipermarketekkel. Az elhanyagoltabb negyedekre, mint amilyen pl. a Rijád óvárosában található Bathaa, az utcai árusok, elektronikai üzletek és távolsági telefonbeszélgetések lebonyolítására szolgáló call centerek (utóbbiak közül sok a Dél-Ázsiából származó nagyszámú bevándorló népesség igényeit igyekszik kielégíteni) jellemzőek. Az autók ablakán át nézve kevés olyan dolog van, ami megkülönböztetné Rijádot más országok nagyvárosaitól.

Mégis, ha közelebről megvizsgáljuk, a kép alapjaiban változik. Az autókat férfiak vezetik, sokan közülük külföldiek: a nőknek tilos autót vezetni, így a középosztálybeli háztartások szinte mindegyike alkalmaz egy sofőrt is; többnyire vendégmunkásokat, mivel rossz szemmel nézik, ha a nőket olyan szaúdiak (vagy más arab országokból származó férfiak) fuvarozzák, aki nem a férjük vagy az apjuk. Bár a nők megvásárol-

hatják a legújabb nyugati divat szerinti ruhákat szinte bármelyik szaúdi nagyruházban, elvárják tőlük, hogy állandóan viseljék a hagyományos fekete *abaját*, ha pedig a hajukból akárcsak egy tincs is előtűnik fátylaik alól, azt számon kérheti rajtuk a Mutavviun (Az Erény Előmozdításának és a Bűn Megelőzésének Bizottsága), az ország vallási rendőrsége. Rijád belvárosában pedig, nem messze a bevásárlónegyedektől, van egy tér, ahol néha a nyilvános lefejezéseket tartják...

Lippman és House mindketten érzékenyek ezekre a zavaró ellentmondásokra. Az ellentmondó következtetések, melyeket levonnak, azt támasztják alá, hogy mennyire nehéznek bizonyulhat fogást találni a szaúdi rezsimen. Lippman például a különböző szaúdi papok által kimondott fatvák elszaporodása alapján (olyan ügyekkel kapcsolatban, mint például a nemek közötti egyenlőség), egy olyan rendszert lát, amelyben „a viselkedés és megjelenés szabályai nem teljesen kiforrottak”, ez pedig lehetővé teszi, hogy az uralkodócsalád igényei szerint arra használja a vallást, hogy szorosabbra fogja vagy lazábbra eresse a gyeplőt. House viszont úgy véli, hogy a monarchia „nagyreszt elvesztette az ellenőrzést az egyre szerteágazóbb és megosztottabb iszlám fölött”.

Ami a szaúdi nőket illeti, House riasztó bizonyítékot talál arra, hogy néhány helyen a feleségek és lányok valóságos rabszolgáskorban élnek, amelyben a férfi családtagok fizikailag, pszichológiailag és szexuálisan is kihasználhatják őket, akik ráadásul élvezik a kizárólag férfiakból álló bűnüldözés és igazságszolgáltatás részrehajlását is.

Mindkét szerző bírálja a vallási vezetés marékában levő szaúdi oktatási rendszert, amely Lippman szavaival élve kitermelte a fiatal szaúdiak „elveszett nemzedékét”. Ám arra is felhívja a figyelmet, hogy a király „oktatási forradalomba” vágott bele, melynek keretében egyebek között közel 4 milliárd amerikai dollárt költenek arra, hogy egy koedukált egyetemet alapítsanak Dzsiddától északra, illetve több mint 100 ezer fiatal szaúdit küldenek külföldi egyetemekre és főiskolákra tanulni. House fenntartja azt a véleményét, hogy a kormány tekintélyes oktatási

kiadásai kevés eredményre vezettek (a szaúdi fiatalok még mindig a nemzetközi felmérések alján teljesítenek), mert a „vallási-oktatási bürokrácia jórészt továbbra is érzéketlen a reformra”. A két könyv egyetért abban, hogy a szaúdi kormány alig ért el valami előrelépést abban, hogy elszakadjon a kőolajtól. House számára ez azt mutatja, mennyire „terméketlenné”, „diszfunkcionálissá”, „törékennyé” és „megcsontosodottá” vált a gazdaság. Lippman azonban megjegyzi, hogy a kőolajbevételek állandó folyama lehetővé tette nemcsak azt, hogy a rezsim ellenálljon az Arab Tavasznak, hanem azt is, hogy „százmilliárdokat költsön bevételeiből” arra, hogy felkészítse a szaúdiakat a kőolajtartalékok kimerülése utáni jövőre.

S hogy mennyiben érinti ez az Ál Szaúd monarchiát? Vajon, ahogy House nevezi, a „nyolcvanas éveikben járó öregemberek” folytatódó uralma már a közelgő összeomlás tünete? Természetesen Dzsiddában és Rijádban könnyű olyan fiatalokat találni, akik nagyon is tudatában vannak a szabadságnak, amelyet megtagadnak tőlük, House-nak pedig valószínűleg igaza van, amikor egyre súlyosbodó problémákról ír:

Magas születési arány, alacsony színvonalú oktatás, a férfiak kétkezi munka iránti megvetése, a dolgozó nők elleni előítéletek, a külföldi munkaerő által elfogadott alacsony bérek és mély strukturális rugalmatlanság a gazdaságban, tetőzve a mindent átható korrupcióval – mindez az életszínvonal csökkenéséhez vezetett... A fiatalok közül sokan úgy érzik, hogy a jövőjük veszélyben forog.

Eltételezve a Keleti Tartománybeli siitáktól, a fiatal szaúdiak mégis nagyon kevés hajlandóságot mutatnak arra, hogy az utcákra vonuljanak.⁴ Amikor ezzel a paradoxonnal szembesül, House a nemzeti jellemről szóló, nem túl meggyőző leírásra hivatkozik. A szaúdiak, állítja, „túlnyomórészt passzívak”, a „mindent átható társadal-

⁴ Amikor 2011 tavaszán egy „Harag Napja” (Dies irae) tüntetést hirdettek meg Rijád városában, mindössze egyetlen tüntető jelent meg. Lásd: Madawi Al-Rasheed: No Saudi Spring: Anatomy of a Failed Revolution. *Boston Review*, March/April 2012.

mi konformitás” pedig ugyan „sértődötté” – és ezt a szót gyakran használja a könyvében – tette őket, ám képtelenek arra, hogy sérelmeikből csellekvés szülessen.

Aligha van azonban bármi is, amit passzívnak lehetne nevezni az ország bimbózó politikai blogoszférájában, az amerikai főiskolai és egyetemi végzettséggel rendelkező fiatal szakemberek növekvő népességében, akiket féken tartanak a szaúdi hagyományok, vagy akár egyházi vezetőikben, akik közül néhány nem csak kinyilvánítja a rezsím nézeteivel ellentétes véleményeit, de maga is felemeli a szavát a reformok mellett. Salman al-Awdah, a korábbi radikális prédikátor, aki éveket töltött el a börtönben, képtelennek tartja a vezetést arra, hogy kapcsolatba lépjen a fiatalokkal, és a Twitteren keresztül közel két millió követőjéhez beszél a változás szükségességéről.

Dzsiddában fiatal művészekkel és underground-filmesekkel találkoztam, akik magánházakban gyűlnek össze és filmeket vetítenek, szembeszegülve a mozikra vonatkozó általános tilalommal. Még Buraydahban – az ország középső részének egy mélyen vallásos városában, ami House szavaival „annyira konzervatív, hogy a szülők a lányiskolák bevezetése ellen tüntetnek” – is van már egy helyi nőszervezet, amely foglalkozik nőjogi kérdésekkel, mikrohitelekkel és jogi tanácsadással.⁵ Még fontosabb tehát az a kérdés, hogyan volt képes a szaúdi kormány megakadályozni azt, hogy ilyen társadalmi aktivitás maga a rezsím ellen forduljon?

3.

A Szaúd-Arábiával kapcsolatos nyugati vélekedések leginkább még ma is a Rub' al-Khalival, az Üres Negyedel kezdődnek és végződnek. Ez az Arab-félsziget alsó részét magában foglaló kiterjedt pusztaság a világ legnagyobb kiterjedésű homokszavata. Az Üres Negyed peremén tarták fel az első kőolajlelőhelyeket az 1930-as években; a nyugati közönség pedig azokból a beszámolókból ismerhette meg a területet, me-

lyeket olyan huszadik századi felfedezők írtak, mint pl. Wilfred Thesiger.⁶

Ezek az alapokon született meg az a történet, amit máig elfogadottnak gondoltak: a Standard Oil Company of California (John D. Rockefeller Standard Oiljának korábbi leányvállalata) által ösztökélve az amerikai kormány megingathatatlan szövetségre lépett a Szaúd-házzal, egy nagy hatalmú törzsi dinasztiával a Nedzsd-fennsík (Közép-Arábia) szívéből, amelynek hegemoniája a 18. századig vezető vissza. Azzal kezdték, hogy megalapították az amerikai tulajdonú Arabian-American Oil Company-t (Aramco) Dhahranban, a Perzsa-öböl partján fekvő Dammam közelében, amely gondoskodott a világ legnagyobb olajlelőhelyeinek megfelelő kiaknázásáról. (A szaúdi kormány az 1970-es években résztulajdonosa lett az Aramconak, 1980-ban pedig teljesen átvette a cég fölötti ellenőrzést.) És aztán magát az Aramcot használták, hogy szinte csodálatos gyorsasággal fejlett területté változtassák a – House szavait idézve – „elszegényedett és elmaradott” országot. Az amerikaiak adták a szakmai és adminisztratív hátteret; a szaúdi olaj pedig biztosította a készpénzt. Az Ál Szaúdok pedig – akiket támogattak az iszlám reformer Mohamed ibn Abd al-Vahháb (1703–1792) fanatikus követői is – megadták a kulturális és vallási legitimitációt az egész vállalkozásnak.

Valójában azonban a történetnek csak nagyon kicsi része igaz. Az Ál Szaúdok nem szilárdították meg hatalmukat a huszadik század harmincas éveii; a szaúdi társadalom fontos rétegei pedig ugyancsak fejlettek voltak (és nem szükségszerűen vahabita ellenőrzés alatt) már akkor is, amikor az olajlelőhelyeket feltárták. A Hidzsáz régióban a nyugati partvidéken évszázadokra visszanyúló hagyománya volt a polgári szerveződésnek. A szaúdi hódítás előtt Dzsidda, a kozmopolita kikötőváros a Vörös-tenger partján tekintélyes indiai és európai népességgel

⁵ Lásd: Caroline Montagu: Civil Society and the Voluntary Sector in Saudi Arabia. *The Middle East Journal*, Winter 2010, p. 67.

⁶ Sir Wilfred Patrick Thesiger (1910–2003): brit felfedező és utazó. *Arabian sands* (1959) című könyvében idézi fel az Üres Negyedben 1945 és 1950 között tett utazásainak történetét, és ír a beduinok életmódjáról is.

rendelkezett, akik a nagy hatalmú helyi kereskedőkkel együtt fűszerekkel és más árucikkkel kereskedtek. Az 1920-as és 1930-as években a fent említett, illetve a Hidzsában található más városokban is léteztek politikai pártok, volt választott tagokból álló városi tanács és virágzó sajtó is.

A maga részéről az Aramco közel sem volt a felvilágosult fejlődés üdvös eszköze, ahogy arra a politológus és történész Robert Vitalis is rámutatott.⁷ A helyi lakosság könyörtelen kiszákmányolása az 1940-es és 1950-es években olyan komoly munkámegmozdulásokhoz vezetett, melyek olykor már azzal fenyegettek, hogy megingatják a rendszert. Az olajkorszak korai éveiben még maga a monarchikus államberendezkedés is vita tárgyát képezhette: az 1960-as évek elején Szaúd király, aki 1953-ban követte Abdel-Azizt a trónon, rövid időre kinevezett egy reformkabinetet, amelynek több közrendű is tagja volt és egyfajta képviseleti demokrácia kialakítása mellett döntött.

Annak az okai, hogy miért vált Szaúd-Arábia azzá az autoriter Amerika-barát állammá, amelynek ma ismerjük – ahelyett, hogy egy pluralisztikusabb társadalommá vált volna, melyre ezen előzmények alapján számítani lehetett – a témája Sarah Yizraeli új könyvének. *A Politics and Society in Saudi Arabia: The Crucial Years of Development, 1960–1982* című könyv szerzője arabista, a Tel Aviv-i Egyetemen tudományos főmunkatársa. Yizraeli könyve nem az 1979 óta eltelt évtizedek sokak által kutatott történetére összpontosít, melynek folyamán egy iszlamista ébredés arra készítette a rezsimet, hogy megerősítse vahabita igazolását és átfogó megszorításokat kényszerítsen rá a kulturális életre, hanem az ország történelmének eddig kevésbé kutatott korábbi korszakára.

Az 1960-as és 1970-es évek folyamán minden képzeletet felülmúló olajvagyonának kiaknázása révén Szaúd-Arábia képes volt arra, hogy gyorsan egy technológiailag fejlett és gazdaságilag önellátó jóléti államot építsen ki. Ezt a radikális átalakulást azonban egyáltalán nem

az Egyesült Államok vagy az Aramco vállalat irányította, hanem maga a királyi család (mindenekelőtt Fejszál király, aki egy hatalmi harc után követte Szaúdot 1964-ben), és kifejezetten arra szánták, hogy megerősítse a dinasztia uralmát és semlegesítsen minden politikai reformra irányuló nyomást.

A Yizraeli által „defenzív változásnak” nevezett stratégiának része volt egy kiterjedt központi igazgatás létrehozása, amely ellensúlyozni tudta a társadalom egymással versengő frakcióit, és le tudta bontani a hagyományos törzsi szövetségeket is. Az állam számára kiemelten fontos volt a monarchia iszlám gyökereinek hangsúlyozása, és az ebből eredő igénye, hogy elválassza a gazdasági fejlődést a politikai és vallási intézményektől, továbbá a széleskörű konszenzus eszméje, amely arra szolgált, hogy elszigetelje és szalonképtelenné tegye a radikálisabb reformok szószólóit.

Épp ilyen provokatív Yizraeli részletes elemzése az 1960-as évekkel kezdődő amerikai politikáról is. A Johnson-kormányzat első éveit, írja, a Külügyminisztérium úgy vélte, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeként végül be kell vezetni a képviseleti kormányzást, és állandó nyomást gyakorolt az Ál Szaúdokra, hogy tegyék nyitottabbá a politikai rendszert. „Olyan állhatatosan hangsúlyozták a Szaúd-Arábiába akkreditált amerikai nagykövetek [...] a politikai és társadalmi reform kérdését – írja Yizraeli –, hogy Fejszál egy találkozóan az akkori amerikai nagykövetnek, Hermann Eilts-nek „egyszer így fakadt ki: »Azt akarja az Egyesült Államok, hogy Szaúd-Arábiából egy újabb Berkeley egyetemi campus legyen?«” Mindennek azonban hirtelen vége szakadt az 1960-as évek közepén, amikor a washingtoni vezetés mindenekelőtt arra törekedett, hogy megfékezze a nasszerizmus terjedését és támogassa az amerikai vezetésű iparosítást, amiért Fejszál sikra szállt: „Ne sűrűsse a szaúdiakat a belső reformmal kapcsolatban – tanácsolta Eilts-nek Dean Rusk akkori külügyminiszter –, a király tudja, hogy mi szolgálja legjobban az érdekeit.”

Így Fejszál királyra, az Ál Szaúd abszolutizmus szilárd védelmezőjére, aki az 1970-es

⁷ *America's Kingdom: Mythmaking on the Saudi Oil Frontier* (Stanford University Press, 2007).

évek elejére már politikai foglyok ezreit tartotta fogva a börtöneiben, rövid időn belül úgy tekintettek Washingtonban, mint arra az uralkodóra, aki „modernizálta a királyságot.” Valójában az Egyesült Államok egy olyan államépítési stratégiát támogatott, ami szerződések és befektetések formájában dollármilliárdokat hozott olyan amerikai nagyvállalatoknak, mint a Chevron, a Bechtel és a Lockheed Martin, miközben egyre erősödő befolyást biztosított az uralkodónak és a vallási rendszernek a szaúdi társadalomra. Ez azonban végzetes döntés volt, melynek eredményeként éveken át semmibe vették az emberi jogokat és táptalajt szolgáltatott az erőszakos dzsihadizmusnak.

Amikor 2011 májusában Rijádban találkozott James B. Smith-szel, az Egyesült Államok jelenlegi szaúd-arábiai nagykövetével, nem is fogalmazhatott volna világosabban az amerikai-szaúdi kapcsolatokról. A három pillér – mondta – az olajtermelés biztonsága, a stabilitás és a terrorizmus elleni harc; az emberi jogokkal és a politikai változással kapcsolatos nyomásgyakorlás nem vezetett eredményre. Ehelyett Washington készségesen fogadja a szaúdi fiatalok áradatát, akik – bármennyire is elégedetlenek is a vezetőikkel – most Abdulláh király ambíciózus ösztöndíjprogramjának résztvevőiként az Egyesült Államokban szeretnének tanulni.

Természetesen annak, hogy fiatal szaúdiakat küldenek amerikai felsőoktatási intézményekbe, idővel liberalizáló hatása lehet a szaúdi társadalomra. Ám ez összhangban van egy sor más újjátással is – beleértve a magánkézben levő vöröstengeteri beach clubokat, ahol a szaúdiak nyugati ruhákban járhatnak, egy új utat a szomszédos Bahreinbe, ahol például szabadon fogyaszthatnak alkoholt, vagy akár a zárt lakóparkok elterjedését magában a szaúdi fővárosban, ahol a vallási rendőrség hatókörén kívül élhetnek –, amelyek segítségével a rezsim lekenyerezheti a társadalom leghaladóbb rétegeit.

Ahogy az Asszad Al-Samlan rijádi politológus elmondta, ami nyugati szemmel pusztá képmutatásnak tűnhet, az valójában inkább a szociális feszültségek csökkentésére irányuló szándékos stratégia. Azáltal, hogy biztosítják

a szaúdiaknak a „rendszerből kilépés jogát”, mondta Al-Samlan, a rezsim „gyakorlatilag kifogta a szelet a reformerek vitorlájából”. Nézete szerint azzal, hogy 2011-es beszéde óta nőket is tagjai közé fogad a Madzslisz al-Súra, Abdulláh király egyszerűen csak egy újabb biztonsági szelepet nyitott meg a kialakult rendben.

Talán ennek eredményeként az a kevés elkötelezett ellenzéki, akikkel az ember Dzsiddában és Rijádban találkozik, nem tűnt szélesebb körű mozgalom hívének, hanem inkább kívülállóknak, akik egy mindenre kiterjedő rendszer mellőzöttjei. (Nem véletlen, hogy sokszor kiutazási korlátozásokkal büntetik őket, melyek megfosztják őket az Al-Samlan által leírt „kilépés jogától”.) Valóban, úgy tűnik, sokkal több fiatal szaúdi aggódik a szomszédos országokban zajló erőszakos megmozdulások kapcsán, mint az otthoni elnyomó rendszer miatt. Egy 2012-ben készített, tizenkét országra kiterjedő felmérés szerint a szaúdi fiatalok aránytalanul nagy száma – 55%-uk, azaz többen, mint bármelyik más országban – jelölte meg a „társadalmi elégedetlenséget”, mint a „legnagyobb kihívást, amellyel a régió szembenéz”, és csak 37%-uk gondolta úgy, hogy „a demokrácia hiánya” lenne ez a legfőbb kihívás.⁸

Ha ez a helyzet, akkor a szaúdi rezsim életképessége kevésbé függ majd a jelenlegi uralkodó és közvetlen utódai személyes erősségeitől vagy gyengeségeitől. Sokkal fontosabb lesz az a kérdés, hogy a változtatás védekező módszere – amely mostanra mélyen beágyazódott a szaúdi társadalom minden területén és támogatja már a kiterjedt állami bürokrácia és a vallási szervezet is – a továbbiakban is meg tudja-e tartani a szaúdiak többségét, hogy támogassanak, vagy legalábbis eltűrjenek egy elnyomó kormányt, melynek működésébe szinte semmi beleszólásuk sincs.

A sivatagi királyság évtizedeken át arra az ígéretre alapozva virágzott, hogy a vezetői vízzé tudják változtatni az olajat, és képesek biztosítani a fejlett nyugati társadalom kényelmét anélkül, hogy feladnák az ország rendkívül

⁸ *After the Spring: Arab Youth Survey 2012* (ASDA/A Burson-Marsteller, Dubai).

merev vallási és kulturális hagyományait. Az olajexportból származó állandó bevételek és az USA tartós támogatása mellett még éveken át folytatódhat ez így. Ám amint a szaúdiak elkezdi azt érezni, hogy ezt az ígéretet már nem tartják be – hogy az olajból eredő bevételek, melyek a rendszert működtetik, már nem tudják kielégíteni a hazai igényeket (márpedig ez egyes elemzők szerint már évtizedünk közepe táján bekövetkezhet) – akkor a jövő az Á1 Szaúdok számára valóban bizonytalaná válhat...

A cikk megírásával összefüggő kutatómunkát az International Reporting Project (Washington, D.C.) támogatta.

(The New York Review of Books)

MICHAEL R. GORDON

Háborúban a Fehér Ház és a Pentagon –
egy volt tábornok visszaemlékezései

„My Share of the Task: A Memoir by Stanley A. McChrystal” c. könyv ismertetése (Portfolio / Penguin, 2013)

A Fehér Ház és a Pentagon közötti feszültségek egyértelműen érezhetők voltak már az Obama elnök megválasztása utáni első hónapokban is. Az új elnök hivatalba lépését követően felszínre került az a „sajnálatos bizalomhiánya a Fehér Ház és a Védelmi Minisztérium között, amit leginkább az Afganisztánnal kapcsolatos döntéshozatal okozott”, írja *My Share of the Task: A Memoir* című könyvében az időközben nyugalomba vonult Stanley A. McChrystal vezérezredes, az afganisztáni szövetséges erők korábbi amerikai főparancsnoka.

A könyv szerint a feszültségek gyökerei a McChrystal tábornok parancsnoksága előtti időszakra nyúlnak vissza. A tábornok elődje, David D. McKiernan vezérezredes még George W. Bush elnökségének végén kérte, hogy további 30 000 amerikai katonát küldjenek Afganisztánba. A kérről már az új elnök, Barack Obama dön-

tött, aki 2009 februárjában végül 17 000 katonával Afganisztánba vezénylését hagyta jóvá – ezzel 50%-kal megnövelve az országban állomásozó amerikai csapatok létszámát –, s hozzátette, hogy a jövőbeni csapaterősítésekre vonatkozó döntésekhez további elemzések szükségesek.

A Fehér Ház szempontjából, írja McChrystal tábornok, „ez a döntés logikus volt”. Bár Obama elnök az afganisztáni háborút a Richard N. Haass-tól származó terminológiával élve „szükséges háborúként” azonosította, elnökjelöltként óvatosan fogalmazott az országban való tartós amerikai jelenléttel kapcsolatban.

A Pentagon a fentiekén kívül azonban további 4000 katonával Afganisztánba küldését sürgette, attól tartva, hogy a rendelkezésre álló csapatoknak túl kevés ideje marad arra, hogy visszaszorítsák a tálibokat az augusztusi afganisztáni választások előtt.

A Fehér Ház később jóváhagyta a 4000 katonát, ám az erősítés körül kialakult vita rámutatott egy mélyebb konfliktusra a katonai vezetés és a Fehér Ház között, amely megmaradt azután is, hogy McChrystal tábornok 2009 júniusában átvette a parancsnokságot. Egy hónappal azelőtt McChrystal tábornok részt vett egy „rövid, de barátságos” megbeszélésen Barack Obamával, amelyen azonban az elnök nem szolgált különösebb iránymutatással az afganisztáni amerikai jelenléttel kapcsolatban.

Nem sokkal később McChrystal tábornok meglepődött, amikor James L. Jones, Obama elnök akkori nemzetbiztonsági tanácsadója közölte vele, hogy az Obama-kormányzat nem gondolkodik további csapatok Afganisztánba küldésén, amíg az addig jóváhagyott csapaterősítések eredményességét teljes mértékben ki nem értékelik. Ez ellentmondott annak a tájékoztatásnak, amit McChrystal tábornok korábban Robert M. Gates védelmi minisztertől kapott, miszerint augusztusban be kellett volna nyújtania egy elemzést arról, hogy mennyi katonát kell még várhatóan Afganisztánba küldeni.

Egy 2009 októberében tartott videokonferencián, amelyen McChrystal és Obama elnök Nemzetbiztonsági Tanácsának tagjai vettek részt, újra felszínre kerültek a nézeteltérések. McChrystal tábornok a következőképp foglalta